

Любиша Р. Митрович

ПРЕХОДЪТ КЪМ
ПЕРИФЕРЕН
КАПИТАЛИЗЪМ

Превод от сръбски
Марко Марков

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР КЪМ БЪЛГАРСКОТО ИЗДАНИЕ	7
---	---

ПРЕДГОВОР.....	11
----------------	----

I. КРИЗАТА В КОНТЕКСТА НА ГЛОБАЛНИТЕ ПРОЦЕСИ И ОТНОШЕНИЯ В СЪВРЕМИЕТО

1. НОВИ ПАРАДИГМИ И ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА В СЪВРЕМЕННАТА СОЦИОЛОГИЯ НА ОБЩЕСТВЕННОТО РАЗВИТИЕ	17
2. КАРЛ МАРКС КАТО ВЕСТИТЕЛ НА ПРОЦЕСА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ.....	45
3. КРИЗА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ НА КРИЗАТА	57
4. НЕОЛИБЕРАЛИЗМЪТ, ДЕМОНТАЖЪТ НА СОЦИАЛНАТА ДЪРЖАВА И ВЪЗОБНОВЯВАНЕТО НА СОЦИАЛНИЯ ВЪПРОС	73
5. ОБНОВЯВАНЕ НА РЕЛИГИЯТА В СЪВРЕМЕНОТО ОБЩЕСТВО И НЕЙНАТА РОЛЯ ЗА УТВЪРЖДАВАНЕ НА КУЛТУРАТА НА МИРА.....	81
6. МЕДИИТЕ И СИМВОЛНАТА ВЛАСТ В УСЛОВИЯТА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ....	109
7. МЕЖДУРЕЛИГИОЗНИЯТ ДИАЛОГ И КУЛТУРАТА НА МИРА В СЛУЖБА НА ПАРТНЬОРСТВОТО МЕЖДУ ЦИВИЛИЗАЦИИТЕ И ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА НА РАЗБИРАТЕЛСТВОТО МЕЖДУ НАРОДИТЕ	121
8. ВИРУСЪТ НА НЕОЛИБЕРАЛИЗМА И ЗАВИСИМАТА МОДЕРНИЗАЦИЯ В СТРАТЕГИЯТА ЗА РЕФОРМА И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО ВЪЗ ОСНОВА НА БОЛОНСКАТА ДЕКЛАРАЦИЯ.....	139
9. СТРАТЕГИЧЕСКОТО ПАРТНЬОРСТВО НА РУСИЯ И ЕВРОПА – КЛЮЧ КЪМ РАЗВИТИЕТО НА МНОГОПОЛЮСЕН СВЯТ	153

II. ПРЕХОДЪТ И ПРОИЗВОДСТВОТО НА ПЕРИФЕРЕН КАПИТАЛИЗЪМ НА БАЛКАНИТЕ

1. ПРЕХОД БЕЗ СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ И ПРОИЗВОДСТВО НА ЗАВИСИМИ ОБЩЕСТВА НА ПЕРИФЕРЕН КАПИТАЛИЗЪМ	163
2. СТРАТЕГИЯТА НА ЗАВИСИМА МОДЕРНИЗАЦИЯ – ПЪТ КЪМ СУБРАЗВИТИЕ: ПЕРИФЕРИЗИРАНЕ НА СТОПАНСТВОТО, ОБЩЕСТВОТО И КУЛТУРАТА.....	191
3. НАЦИИТЕ НА БАЛКАНИТЕ: МЕЖДУ ПРОТОМОДЕРНИ ЕТНИЧЕСКИ ГРУПИ И МОДЕРНИ ГРАЖДАНСКИ ПОЛИТИЧЕСКИ ОБЩНОСТИ	205
4. РАЗВИТИЕТО И ЕВРОИНТЕГРАЦИЯТА НА БАЛКАНИТЕ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ПО-ДОБРО КАЧЕСТВО НА МЕЖДУЕТНИЧЕСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ И УТВЪРЖДАВАНЕ НА КУЛТУРАТА НА МИРА.....	209
5. ДЕСЕТ ГОДИНИ ПО-КЪСНО: СЪРБИЯ В ЧЕЛЮСТИТЕ НА НЕОЛИБЕРАЛНАТА ДОКТРИНА, МОНОЦЕНТРИЧНИЯ ГЛОБАЛИЗЪМ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЯ ПРЕХОД НА БАЛКАНИТЕ	229
6. ПРЕХОДЪТ И ПРОТИВОРЕЧИЯТА ПРИ СОЦИАЛИЗИРАНЕ НА МЛАДОТО ПОКОЛЕНИЕ В ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИТЕ ОБЩЕСТВА	241
7. ПОЛОЖЕНИЕТО И ШАНСОВЕТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И СЕЛОТО В КОНТЕКСТА НА ПРОЦЕСА НА ПЕРИФЕРИЗАЦИЯ НА БАЛКАНИТЕ	253
8. ВЛАДИМИР ЙОВАНОВИЧ И СВЕТОЗАР МАРКОВИЧ ЗА ОБЩЕСТВЕНИЯ ВЪПРОС В СЪРБИЯ И ПЕРСПЕКТИВИТЕ НА НЕЙНОТО РАЗВИТИЕ.....	263
9. СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКАТА АЛТЕРНАТИВА ЗА РАЗВИТИЕ – СТРАТЕГИЯ ЗА ИЗЛИЗАНЕ ОТ КРИЗАТА И МОДЕЛ НА ПРЕХОДА СЪС СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ	275

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ / 287

ЛИТЕРАТУРА	295
ТРУДОВЕ НА АВТОРА ПО ПРОБЛЕМИТЕ НА ПРЕХОДА	303
ЗА АВТОРА	305

ПРЕДГОВОР КЪМ БЪЛГАРСКОТО ИЗДАНИЕ

Б лагодарение на инициативата на мои софийски колеги, превода на Марко Марков и издателство „Изток-Запад“ моята нова книга е в ръцете на българските читатели.

Тя говори за равносметката от двайсетгодишния преход на Балканите с езика на социологията. Чрез социологически анализ в нея се демистифицират процесите в нашата съвременност – *преходът, глобализацията и модернизацията* – с особен поглед към въздействието им върху обществените промени в балканските страни.

През целия XX век Балканите не са преставали да произвеждат „излишък от история“. Закъснялото пробуждане на нациите, отварянето и използването на „Източния въпрос“ в началото на XXI век, отново по геостратегически причини, като че ли правят актуален въпроса за съвременното ребалканизиране на Балканите, като го превръщат – въпреки геополитическия преход и създаването на протекторати на НАТО – в регион на „недовършен мир“, на замразени конфликти.

През последните две десетилетия Балканите претърпяха не само геополитически преход, но и радикална промяна в начина на производство и в господстващата идеология. Макар тези промени да са извършени под лозунга за „демократична революция“, за съжаление, освен въвеждането на плурализъм и формална политическа демокрация, те не донесоха положителни промени в качеството на живот на мнозинството от хората. Напротив, избраната стратегия на зависима неолиберална модернизация вкара повечето от тези общества в субразвитие и антимодернизация. С една дума, в това геопространство се стигна до периферизиране на стопанството, обществото и културата. Повечето от

тези общества възприеха прехода като шок и катастрофа, като социален регрес и днес сякаш тичат в омагьосан кръг, за да не доближат жизненото равнище от 1989 г.

Книгата пред вас свидетелства за обхвата и качеството на станалите промени, за възхода и падението на обществените класи и слоеве в ерата на прехода и глобализацията. Разгледани са глобалните, регионалните, структурните промени в света и на Балканите в два тематични цикъла: *Кризата и съвременните глобални процеси* и *Преходът и произвеждането на периферен капитализъм на Балканите*. Социологическият анализ не спира до феноменологичния план, а търси причинните матрици и латентните функции в изследването на явленията и процесите. Представени са институционалните промени и евроинтеграционните процеси като отворен, противоречив процес на обществени трансформации, а не като идеална система „без недостатъци и опасения“.

Европейският съюз, като форма на икономическа и политическа интеграция, е израз на глобализацията на света. Той е нова институционална рамка за движение на капитала и работната сила в разширеното паневропейско пространство. Това движение е обусловено от развитието на новите производителни сили, от разделението и интеграцията на обществения труд и се развива по логиката на интересите на възпроизводството на капитала и геополитическата власт, а не просто от филантропия. Затова преплитането на икономически и военнополитически интереси в този процес не е случайно; експанзията на европейските корпорации на Изток се съпровожда успоредно от разширяването на стратегията „Партньорство за мир“ и военния алианс НАТО.

Както в ерата на развитието на класическата индустрия, монопола държаха развитите страни от световния център, така и днес монополът на новите технологии е в ръцете на страните от Западна Европа, а при разделението на труда за държавите от Нова Европа и Балканите остават периферните дейности (мръсните технологии, земеделието, туризмът, зоната на евтините суровини и евтината работна ръка). И. Беренда с основание изтъква, че страните от Югоизточна Европа се въртят в омагьосания кръг от периферия в съветската „империя“ към нова периферия в Европейския съюз. Темпото и формата на това бягане се определят от твърдото ядро на Европейския съюз (държавите от пър-

вата вълна, т.нар. Стара Европа), което веднъж налага приказката за движението на балканските страни към ЕС по стратегията на колоната или фрегата по пътя към Европа, друг път – приказката за „стандартите преди статута“ или, обратно, съобразно стратегическите интереси на „по-големия брат“ и „голямата дама“. Известно е, че без оглед на това дали някоя балканска страна е в ЕС или в неговата чакалня, социологически диагностицирано Балканите са нова зона на световната и европейската периферия, която следва стратегията на зависима модернизация, водеща до маргинализиране на това геопространство, независимо от бароквата политическа реторика на управляващите елити.

Крайно време е актьорите на Балканите да не се занимават повече с митове или прекрояване на миналото, а да се обединят в името на общото бъдеще. Това е наше задължение и отговорност пред новите поколения. В този контекст новите балкански елити (политически, стопански и културни) би трябвало отново да актуализират значението на посланието от първата Панбалканска конференция *Балканите – на балканските народи* (Атина, 1930), за да може при новите условия в ерата на глобализацията да се изгради стратегия за балканско регионално сътрудничество, което да укрепи отвътре стабилността на Балканите, техния капацитет и партньорска позиция в самия Европейски съюз. В противен случай Балканите ще бъдат незащитено „ловно поле“ за световните транснационални корпорации, които поглъщат и колонизират всичко малко и неорганизирано, което няма сила за автономия и съпротива, не е истински партньор в международните отношения, а васал.

Очаквам в бъдеще Балканите да израснат от „барутен погреб“ в нова строителна площадка, геопространство на обединение и мирно съвместно съществуване на различните народи и култури, на партньорство между различни цивилизации. В колективната памет на нашите народи има една пословица: „Който не иска съседа за приятел и брат, ще има на врата си чужденец за господар“. Всъщност точно това ни илюстрира истинското, социологическо заставане с лице към съвременната действителност на Балканите: повечето балкански държави са под протекторат, колония до колония, без оглед на европейската ориентация на елитите или на техния формален статус в Европейския съюз. Нашите университети, науката и интелектуалците могат и трябва да играят

значителна роля в търсенето на алтернативен проект за развитие и културно сътрудничество. По-интензивно следва да общуват нашите народи, като изграждат нови мостове и пътища за разбирателство и солидарност. Да разпространяват съзнанието, че в ХХІ век малките народи в Европейския съюз и в световната система имат шанс само ако са регионално обединени и се опират на своето творчество и разпознаваема културна идентичност. Колкото и да ни се струва, че на Балканите възкръсват в нова форма геополитиката и подновяването на „Източния въпрос“, бъдещето принадлежи именно на геоикономиката и геокултурата.

Накрая на този предговор към българското издание на книгата *Преходът към периферен капитализъм* още веднъж благодаря на преводача, рецензентите и издателя. Очаквам да продължи тенденцията да се превеждат на езиците на балканските народи книги от областта на науката и литературата – заради по-доброто взаимно опознаване и сътрудничество. Културата е тласък за развитие на приятелството между нашите народи. А Балканите са точно пространство, в което се кръстосват не само транспортни, но и символни коридори, където се осъществяват срещи и диалози на различни култури и се градят партньорства между различни цивилизации.

Нека всяка нова книга, чието публикуване представлява малък празник, допринася за изграждането на мостове на разбирателство и солидарност над балканското пространство. Защото, както бе написал известният сръбски поет Бранко Милкович:

*През чуждото сърце
минава пътят ни.
По друг път минеш ли,
попадаш в тъмнина!*

Авторът

ПРЕДГОВОР

Преходът като обществено явление беше огласен с фойерверки и врява от неолибералните идеолози и представен като излизане от контролираната тоталитарна система и влизане в епохата на „отвореното общество“ на равноправните социални възможности. Неговият двадесетгодишен баланс (1989–2009) ни дава възможност днес, на основата на емпиричния опит и резултатите от научните изследвания на постсоциалистическите общества на Балканите, да заключим, че в обществената практика преходът се реализира като голяма измама, като историческа реставрация на примитивния периферен капитализъм. За съжаление надеждите и шансовете на милиони граждани бяха излъгани. Под формата на преход неолибералната „шокова доктрина“ ги даряваше с възход на катастрофичния капитализъм (Н. Клайн), с нова Оруелиада. Всъщност те получиха формални политически свободи и права във вид на демокрация тип „Хайд парк“, но изгубиха социалните права и човешкото достойнство. Преходът осигури установяване на демократура за избрано малцинство от привилегированата необуржоазия, докато на мнозинството от населението донесе разрушителен убийствен капитализъм с „експлоатация без граници“ (П. Бурдийо).

Книгата *Преходът към периферен капитализъм*, която е пред вас, представлява своеобразен колаж от очерци и изказвания по социология на глобалните и регионалните процеси и гекултура на развитието на Балканите. В хода на работата по проекта „Култура на мира, идентичности и междуетнически отношения в Сърбия и на Балканите в процеса на евроинтеграцията“ (149014D) авторът е докладвал тези материали на различни научни форуми в страната и в чужбина и ги е публикувал в списа-

ния и сборници. Техен общ знаменател е анализът на глобалните и регионалните процеси през призмата на социологическите представи и съвременната социология на обществените промени. По своята композиция книгата е структурирана така, че съдържа по девет публикации, групирани в два тематични цикъла: *I. Глобални процеси и отношения в съвремието. II. Преходът и установяването на периферен капитализъм на Балканите.* Научната критика следва да прецени успеха на авторския анализ на глобалните и регионалните процеси, на обществените промени в съвременните Балкани.

Авторът благодари на рецензентите (проф. д-р Зоран Видоевич и проф. д-р Вйекослав Бутиган), на издателя – Института за политически изследвания в Белград, и особено на директора му д-р Живоин Джурич, за помощта при публикуването на това изследване.

Авторът